

A Pázmány kritikai kiadás

1. Az életmű méretei

A református családból származó Pázmány Péter (1570–1637) a jezsuita kolozsvári kollégium diákjaként tért katolikus hitre, majd lépett be a jezsuita rendbe. Később, esztergomi érsekként majd bíborosként és II. Ferdinánd király tanácsadójaként a korabeli Magyarország legfőbb méltóságai közé tartozott, aki irodalmi, egyházi és politikai szerepével egyaránt jelentős és hatalmas méretű életművet hagyott maga után: mintegy ötven műve kb. 12 000 oldalon jelent meg a korábbi – egyébként nem teljes – összkiadásban,¹ s ennek az igen terjedelmes életműnek mintegy 40 %-a latin nyelven készült. Mindeközben hatalmas levelezést is folytatott: több mint 1200 – a magyar és latin mellett német és olasz nyelvű – levelet hagyott ránk. Művei enciklopédikus teljességben tárják elénk a korabeli életet és műveltséget, s már közvetlen utódai is, elsősorban 18. századi prédikációszerzők (esetenként protestánsok is) szó szerint másoltak át hosszabb részeket írásaiból. Pázmány műveit ma a könyvesboltokban hiába keressük.

2. A Pázmány-szövegek általános sajátosságai

A Pázmány kritikai kiadás munkálatai 2000-ben indultak meg. A kutatás most már a Pázmány-szövegek széles körű, legalaposabb feltárására irányul, amely részben az általa felhasznált források azonosítását, részben írói módszerének leírását jelenti. Ami a forrásokat illeti: Pázmány fő művében, a *Kalauzban* a korábbi szerzők műveinek sok ezer helyét idézi, prédikációs kötetében csak a bibliai idézetek száma több, mint tízezer.² A korábbi, pontosan idézett szerzők alapján létrejövő írói alkotásmód teljesen általános volt a korban, az irodalmi minták és a mesterek követése magasabb rendűnek számított, mint a szerzőnek az „ujjából szopott” dolgai. A kritikai kiadások elkészítésének egyik alapvető módszere a szerző által felhasznált források meghatározása. A

¹ PPOO, PPÖM, PPÖL.

² BITSKEY 1979, 59.

mára gyökeresen megváltozott könyvtári helyzetben már nem lehet arra számítani, hogy a régi szerző által használt forrástanyagot egy helyen, egy könyvtárban tanulmányozzuk, s ez a nagy mennyiség miatt nem könnyen megoldható problémák elé állítja a kutatót. Jelenleg nincsenek lezárt kutatások arról, hogy milyen volt Pázmány könyvtárának összetétele, nem rendelkezünk olyan könyvlistával, mely az általa bizonyosan használt, birtokában levő könyvcímeket tartalmazná.³ Ismerve a korabeli írói szokásokat, amelyek azt mutatják, hogy a forrásokat nem kizárólag az eredeti művekből írták ki, hanem idézetgyűjteményeket is folyamatosan használtak, a kutatás ezek feltárását is célul tűzte. Ami a bibliai idézetek nagy számát illeti, a régi műveltség egy sajátossága áll előttünk: nemcsak Pázmány, de kortársai számára is meghatározó volt a *Biblia* olvasása, tanulták, olvasták, idézték az Ó- és Újtestamentumot, s esetenként beszámoltak arról, hogy életükben tízszer-hússzor is elolvasták a teljes *Bibliát*.⁴ Ez valamennyiük írói stílusát is meghatározta. Egy-egy biblikus kép, egy-egy szó utalása alapján, a bibliai hely pontos jelzése nélkül is nyilvánvaló: a régi magyar szerző számára a *Biblia* szövege nyelvként funkcionál. Pázmány biblikus erudíciója különlegesen mély: alighanem „betéve” tudta a latin bibliát, a *Vulgátát*, s ha magyarul idézte, nem volt szüksége fordítások után kutatni, számára gyakorlatilag mindegy volt, hogy latinul, vagy – saját tolmácsolásában – magyarul idézi a szöveget. Ebből az következett, hogy egy-egy bibliai citátumot – különböző helyeken alkalmazva – máshogyan magyarázott.

Az írói módszer talán legfőbb sajátosságának felismerése és nyomon követése lényeges szakmai kérdés és ennek feltárása és megvilágítása szintén a kritikai kiadás feladata. Ennek lényege, hogy Pázmány saját szövegét, nyomtatásban már megjelent művét sohasem tekintette véglegesnek, folyamatosan alakíttatott rajta. Az újraírás nemcsak helyesírási és stílári módosításokat jelentett (pl. még egy további jelző betoldását, a szóhasználat megváltoztatását, a toldalékolás egyszerűsítését), hanem a nagyobb szövegrészekeken végrehajtott *kompilációs* technikát is. Ez az átalakító – kompilációs vagyis egybeszerkesztő – tevékenység a szövegek minden egységét érinti egy újabb szövegváltozatban: teljes fejezetek összevonását vagy szétválasztását, új fejezetek vagy bekezdések beiktatását, mondatok elhagyását vagy bővítését stb. Pázmány mindig a nyelvi modernizálás irányában változtat: akkor, amikor az „Istennek igéje” helyett az „Isten igéjé”-re módosít, vagy amikor a régiesebb névelőhasználatot modernizálva „az prédikáció” helyett „a prédikáció”-t ír. A változtatásokat tudatosan végezte el, fennmaradt néhány művének munkapéldánya is a saját kezű javításokkal. Több műve életében több kiadásban is megjelent, így *Imádságos könyve* négy kiadásban, a mintegy ezer oldalas *Kalauz* három kiadásban. (A *Kalauz* 3. kiadása nem sokkal halá-

³ BITSKEY 1979, 93–100; továbbá Mészáros Klárának, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár levéltárosának kutatásairól: MÉSZÁROS 2004, 17.

⁴ KECSKEMÉTI 1998, 205.

la után jelent meg, még 1637-ben.) A kritikai kiadásnak nyomon kell követnie ezeket a változtatásokat, s ezt gyakran nehezíti, hogy a helyesírás szintjén maguk a nyomdászok is gyakran beavatkoztak a szövegbe, aminek számontartása nem lehet egy kritikai kiadás feladata. Ez azt jelenti a Pázmány-kiadások esetében, hogy az előttünk fekvő szövegek csak bizonyos – nehezen meghatározható – százalékban őrzik Pázmány helyesírási sajátosságait.⁵ Egy alkalommal a hibásan megjelent mű minden egyes példányát kézzel átjavíttatta ugyanazokon a helyeken, ezt tanúsítja első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű műve, a Magyar István ellen írt *Felelet* valamennyi fennmaradt példánya. A feltáró munka legizgalmasabb részét azok a fennmaradt *mun- kapéldányok* szolgáltatják, melyek három különböző művében tartalmazzák a szerzői bejegyzéseket.⁶ Ezek vagy apró széljegyzetek, vagy bekötött pótlapokon hosszabb szövegek formájában, vagy éppen ostyával odatapasztott papírdarabkákon tartalmazzák a kézzel írt kiegészítéseket. S e módosított részletek már nyomtatva jelennek meg egy újabb kiadásban vagy egy másik műve másik fejezetében. A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy Pázmány életműve csak látszólag oly hatalmas terjedelmű, valójában „egykönyves” szerző ő, aki egész életében egyazon *Művet* alkotott, folyamatosan tökéletesítve korábbi írásait. Szövege nem állandó és változatlan, hanem *dinamikus szöveg*.

3. A kritikai kiadás helyzete

A magyarországi magyar nyelvű irodalom első hét évszázadában (a 18. századig) működött, magyar nyelven alkotó jelentős prózaírók egyikének sincs kritikai kiadása, Zrínyi Miklóst leszámítva.⁷ Nincs kritikai kiadása Heltai Gáspárnak, Bornemisza Péternek, Pápai Páriz Ferencnek és másoknak, így Pázmány Péternek sem. A korábbi kiadások közül ki kell emelni a *Régi Magyar Prózai Emlékek* sorozatot, amely eddig megjelent köteteivel fontos szövegeket tett közzé kritikai (vagy kritikai igényű) kiadásban, azonban nem vállalta, nem vállalhatta fel az első vonalbeli szerzők közül egynek sem az életműkiadását.

Pázmány máig ható írói tevékenysége saját korában (ez alatt az egész 17. századot értve) központi helyet foglalt el. A katolikus oldal számára azért, mert művei követendő mintát jelentettek (még protestánsok is vettek át egyes szövegrészeket Pázmány műveiből), a protestáns oldal számára azért, mert az írásos kommunikáció és viták során az első számú címzetté vált. Talán nincs is olyan kortársa, akinél ne lenne

⁵ KOVÁCS G. 2003.

⁶ A kérdésről részletesebben I. a kötet *Pázmány Péter a Szentírásról és az Anyaszentegyházról* c. írásának befejező részét.

⁷ Ez a kiadás 2004-ben jelent meg: ZRÍNYI 2004.

kimutatható a Pázmány-életműhöz való bármilyen viszonyulás: az említéstől, hivatkozástól a szövegszerű átvételig.

A Pázmány kritikai kiadásnak nincs szakirodalma. Maga a kiadássorozat a 2000. évben indult el, s a következő évben jelent meg a 2. és 3., 2006-ban a 4. kötet.⁸ A kiadás a magyar nyelvű eredeti művek megjelenésének kronológiáját követi, minthogy azonban az *Imádságos könyv* (1606) Pázmány életében megjelent negyedik kiadása (1631) viseli az ultima manus jegyeit, harmadikként ezt a művet volt indokolt kiadni.

A kritikai kiadás első kötetének bevezetőjében írottak az alábbiak szerint egészíthetők ki. Pázmány magyar nyelvű művei egy nem teljes életműsorozat kereteiben 1894 és 1905 között jelentek meg hét kötetben.⁹ Az akkori egyetemi kiadás a kor filológiai és tudományos elvárásainak megfelelő színvonalú volt. E szövegkiadás alaposabb vizsgálata nyomán azonban bebizonyosodott, hogy a szövegek számos hibával jelentek meg: némelyik kötetben kevés olyan szó van, amely átírási kérdést nem vet föl.¹⁰ Megjelenése óta ez a könyvsorozat bibliofil ritkasággá vált. Teljes Pázmány-mű modern kiadásaként 2000 előtt csak az *Öt levél* jelent meg az utóbbi fél évszázadban, 1984-ben (PÁZMÁNY Péter, *Egy tudakozó prédikátor nevével íratott öt levél*, sajtó alá rend., utószó, jegyz. BITSKEY István, Bp., 1984), s 1983-ban a *Rövid tanúság*.¹¹ Az 1983-ban napvilágot látott Szent István Társulat-féle kiadás és az ugyancsak 1983-as Tarnóc Márton-féle kiadás egyébként csupán válogatások, s már szintén beszerezhetetlenek.¹² Az itt említett három kiadás mindegyike kifogásolható: pl. a Szent István Társulat kiadása az említett századfordulós kiadást követi, a Szépirodalmi Kiadó kiadása egyszerűen elhagyja a latin részeket a szövegtestből, s az eredeti szöveghez tartozó margináliákat sem közli. Jelenleg tehát sem egyetemi vagy szakmai munkára, sem a nagyközönség számára nincs minden szempontból ajánlható és beszerezhető Pázmány-kiadás. A megjelenő kritikai kiadás sorozat lehet az alapja minden további, nagyobb példányszámú, népszerűsítő kiadásnak, azon túl, hogy a sorozat a kutatás feltételeit is lehetővé teszi.

Az új kiadás konkrétan megfogalmazott igénye a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán merült fel, az MTA Irodalomtudományi Intézetével

⁸ A megjelent kötetek a következők: *Felelet*: PÁZMÁNY 1603/2000; *Tíz nyilvánvaló bizonyosság*: PÁZMÁNY 1605/2001; *Imádságos könyv*: PÁZMÁNY 1631/2001; *Rövid tanúság*: PÁZMÁNY 1606/2006. Pázmány műcímeinek a kötetben alkalmazott rövidítéseit a *Pázmány-bibliográfia* tartalmazza: ADONYI–MACZÁK 2005, 146–148.

⁹ PPÖM.

¹⁰ CSIZMADIA 2006.

¹¹ PÁZMÁNY 1613/1984; PÁZMÁNY 1983a, I, 123–157.

¹² PÁZMÁNY 1983a; PÁZMÁNY 1983b.

közösen megrendezett *Pázmány Péter és kora* című tudományos konferencia alkalmával (Piliscsaba, 1998. május 21–23.).¹³

Az eddig kiadott négy kötet bevezetései részletes tájékoztatást adnak a kutatás megindításáról, a kiadott Pázmány-művek (*Felelet, Tíz bizonyság, Imádságos könyv, Rövid tanúság*) filológiai tudnivalóiról, a további kutatások irányáról. Az egész kiadássorozat alapvető nehézségét, a megoldandó fő problémát, a kiadandó szöveganyag különösen nagy terjedelmén túl Pázmány jellemző, ugyanakkor a korabeli írói technikával összhangban álló kompilációs alkotásmódja jelenti.

A munkálatok során – éppen a kompilációs technika alkalmazásának átláthatósága érdekében – nyilvánvaló vált, hogy a kritikai kiadást Pázmány esetében nem szabad függetleníteni a forráskiadástól. E megfontolás alapján jelent meg a *Rövid tanúság* jegyzetelt kiadása mellett a mű hasonmása is és a további kötetek esetében is szükséges lesz az eredeti művek egyidejű hasonmás kiadása vagy hagyományos, vagy digitális formában, lemezmellékletként.

4. Az MTA Textológiai Munkabizottságának véleménye

A kritikai kiadás készítői kikérték az MTA Textológiai Bizottságának véleményét a szövegkritikai jegyzetek készítésének alapelveit illetően. A szövegkritika vonatkozásában a leginkább problematikus az *Imádságos könyv* jegyzetelése, ugyanis itt négy nyomtatott kiadás különbségeit lenneszükséges rögzíteni olyan szövegeken, melyek nem feltétlenül a szerző, sokkal inkább a nyomdászok helyesírási megoldásait rögzítik. Ekkor három javaslat körvonalazódott:

1. A hagyományos – a négy kiadást betűnként összevető – szövegkritika tartalmi szempontból főleg és nehezen áttekinthető apparátust hoz létre, s nincs tekintettel arra, hogy a szerzői szándék (legalább a helyesírás szintjén) keveredik a nyomdák egy művön belül is változó szöveg kivitelezésével. 2. A hagyományos kritikai szövegösszevetés elvégezhető, de pontos körülhatárolással limitálni kell az összevetendő nyelvi-írásbeli jelenségeket. (Pl. nincs szükség az aposztrófok, az interpunkció eltéréseinek jelölésére.) Mindezt (a jegyzetelés szempontjait) a sajtó alá rendezőnek egy, a jegyzetekhez készítendő bevezető tanulmányban kell tisztáznia, számos példa bemutatásával. 3. A kiadás használhatósága érdekében elektronikus úton ki kellene adni a szövegváltozatok hasonmásait és ezek mai helyesírás szerinti átírását. A már megjelent utolsó (1631-es) kiadással ezek együtt adják meg a további kutatás legjobb lehetőségeit. A *Rövid tanúság* publikálásakor, 2006-ban mindenesetre lehetett érvényesíteni a 3. pontban megfogalmazott elvet: a kiadás már tartalmazza a hasonmást. A

¹³ A konferencia anyaga megjelent: HARGITTAY 2001b.

Felelet készülő jegyzetkötete pedig CD-mellékletként tartalmazni fogja a Pázmány által készített munkapéldány minden oldalát, mely egy teljes *Felelet*-példány kiegészítéseként jött létre.

5. A Textológia és forráskritika c. kötet¹⁴

A kritikai kiadás készítése során felhalmozódott tapasztalatokat 2006-ban egy Piliscsabán megrendezett konferencián összegeztük, s kötetben is megjelentettük. Az itt közölt írások nagyobb része a Pázmány-kutatás talán legnehezebb kérdésével foglalkozik, a forráshasználat és forráskritika műhelymunkáiba vezet be, ezek közül említetek meg néhányat. *Rokay Zoltán* írásában mértéktartóan rendszerezi Pázmány filozófiai írásainak forrásait, rámutatva a jelenleg még kétséges pontokra: az estek túlnyomó többségében bizonytalan, honnan merítette az egyházatyáktól származó idézeteit, s kérdés, hogy – beszámítva görög tudását – mennyiben használt eredeti görög forrásokat. Fontos itt is megemlíteni, hogy a szerző munkatársaival az *Opera omnia*-ban kiadott írások alapján elkészítette a filozófiai művek név- és tárgymutatóját. A sajnos csak magánkiadásban megjelent CD tartalmazza Félegyházy József és Gerencsér István 1937-ben megjelent monográfiáinak névanyagát is, továbbá az újabban megjelent grazi vizsgatételek tárgymutatóját is.¹⁵ – *Szabó Ferenc* írásában Pázmány és Bellarmino kapcsolatához szolgáltat fontos adalékokat, részben tartalmi kérdésekben, részben filológiai szempontból: levélváltásuk hasonmásának közlésével, ismertetve a fontos dokumentumok előkerülésének történetét. – *Ajkay Alinka* és *Báthory Orsolya* dolgozatában a *Tíz bizonyosság* forráshasználatáról értekeznek néhány példa alapján. Elemzésüket elősegítette, hogy 2005-ben abban a grazi egyetemi könyvtárban folytattak kutatásokat, ahol Pázmány e művét írta, s ahol a 16–17. századi könyvanyag egy része megvan. Néhány példa segítségével bebizonyosodik, hogy Pázmány görög szerzőket latin fordításban olvasott, de az egyházatyák műveinek használatával kapcsolatban a florilegium-kérdés egyelőre még megválaszolatlan. Megállapítható, hogy – a *Felelet*tel szemben – Pázmány a *Tíz bizonyosság*-ban az egyházatyák idézése helyett az újabb kontroverz irodalmat (elsősorban Reynolds és Schlüsselburg műveit) helyezi előtérbe a citátumokban, s ezzel a módszerrel válik vitakészsége alátámasztottá és európai vonatkozásban is eruditívvá a magyarországi hitvitairodalmon belül. – *Varsányi Orsolya* dolgozatában részletesen vizsgálja Pázmánynak a török birodalomról és vallásról írt munkáját, annak forrásait, s a citátumhasználat eljárását, melynek alapján a Pázmány-szakirodalomban elsőként mutat rá arra határozottan, hogy Pázmány szá-

¹⁴ HARGITTAY 2006.

¹⁵ PÁZMÁNY 1598–1600/2003; KÉK–PÁPAY–ROKAY 2004.

mos helyen szabadon kezelte forrásait, saját gondolatmenetéhez alkalmaztatva a felhasznált forrásokat, s e tekintetben a végeredmény nem mindig azonos az eredeti citátumok állításaival.¹⁶ – *Bajáki Rita*, aki az *Imádságos könyv* szövegkritikai jegyzeteit készíti, a jegyzetelés alapelveit foglalta össze dolgozatában. A kialakított rendszer alkalmas arra, hogy a Pázmány életében négy kiadást megért munka jellemző szövegeltéréseit megfelelően dokumentálja. – *Bogár Judit* dolgozatából kiviláglik, hogy az *Imádságos könyv* forrásai között elsősorban külföldi és nem hazai műveket találunk. Sok hasonlóság mutatható ki jezsuita szerzők (Petrus Canisius, Petrus Michaelis és Vásárhelyi Gergely) műveinek szerkezetével és imatípusaival, jellemző módon azonban protestáns munkák is szerepelnek a források között. Arra jelenleg nincs bizonyíték, hogy Pázmány esetleg egyetlen (külföldi) munkát tett át magyarra, inkább úgy tűnik, hogy *Imádságos könyv*ének anyagát több tucat forrásból állította össze. A szerző által (részben Wolfenbüttelben és Bécsben) elvégzett forrásfeltárás új eredményeket hozott ebben a lényegében szakirodalom nélküli témában. *M. Horváth Mária* tanulmányában egy, a Budapesti Egyetemi Könyvtár Kaprinai-gyűjteményében őrzött Torday-életrajzt közölt, s ehhez kapcsolódóan dolgozta fel a többszörös vallásváltoztatásáról elhíresült prédikátor életrajzi adatait. Részletesen összevetette Pázmány *Posonban lött praedikatióját* a későbbi prédikációgyűjteményében kiadott szöveggel, s arra a megállapításra jutott, hogy már a névtelenül kiadott korábbi változat lejegyzője-kiadója is Pázmány volt. – *Rajhona Flóra* dolgozatában Cornelius a Lapide kommentáros köteteinek a kutatásba való bevonásával meggyőzően bizonyította, hogy Pázmány florilegiumokat (segédkönyveket) is használt prédikációi megírásához. Az írás végén a prédikációszövegek átírására kidolgozott szabályzatot olvashatunk. – *Csizmadia Patrícia* a száz esztendeje megjelent Pázmány-összkiadás szövegkiadási technikáját tette vizsgálata tárgyává. A prédikációkat közlő kötetek szövegátírási gyakorlatából levont tanulságokat felhasználva kapunk rövid beszámolót egy készülő „népszerű” Pázmány-válogatás munkálatairól. – *Berzsényi Gergely* az általa sajtó alá rendezett Őry-könyv második kiadásához készült utószó szövegében beszámol arról, hogy Őry Miklós SJ haláláig dolgozott Pázmány-életrajzának javításán és kiegészítésén, s ez az 1970-ben Eisenstadtban kiadott munka jelent meg újra Piliscsabán, a könyvhöz CD-mellékletben közölve az első kiadás szövegét és Őry kiegészítéseit.¹⁷ Őry Miklós munkapéldányát a PPKE BTK könyvtára őrzi.

E kötet (melyben még megjelent Babucsik Anna írása Pázmány ikonográfiájáról és Maczák Ibolya dolgozata Csúzy Zsigmond Pázmány-recepciójáról) nyilvánvalóan nem reprezentálhatja a maga teljességében az utóbbi évek Pázmány-kutatásait, melyek közül ki kell emelnem a Pázmány-bibliográfiát,¹⁸ amelynek bővítésén folyamatosan

¹⁶ A kutatás részletesebb bemutatása: VARSÁNYI 2008.

¹⁷ ŐRY 1970/2006.

¹⁸ ADONYI–MACZÁK 2005.

dolgozunk, az *Őt szép levélre* vonatkozó kutatásokat (Lipa Tímea, Balázs Mihály), Bitskey István és Tusor Péter újabb tanulmányait, az ELTE Pázmány-prédikációkkal foglalkozó kutatócsoportját, valamint a „Nemzetközi Pázmány Péter Bizottság” (Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Nagyszombati Egyetem) tagjainak az érsek sírhelyére vonatkozó kutatásait.

6. A kritikai kiadás résztvevői

A kritikai kiadás elkészítésében, illetve azokban a kapcsolódó kutatásokban, melyekből a kritikai kiadás is tapasztalatokat kaphat, a következők vesznek részt: Adonyi Judit (PPKE, PhD hallgató), Ajkay Alinka (PPKE), Bajáki Rita (PPKE), Bárczi Ildikó (ELTE), Báthory Orsolya (SOTE, DE, PhD-hallgató), Bitskey István (Derecei Egyetem), Bogár Judit (PPKE), Bretz Annamária (MTA ITI), Csizmadia Patrícia (PPKE, demonstrátor), Gábor Csilla (Kolozsvár, Babeş-Bolyai Tudományegyetem), Geréby György (ELTE, CEU), M. Horváth Mária (PPKE, hallgató), Kecskeméti Gábor (MTA ITI DE), Maczák Ibolya (PPKE), Nagy László (PPKE), Rajhona Flóra (ELTE PhD hallgató), Rokay Zoltán (PPKE), Szabó Ferenc SJ (Budapest), Takács Tamás (PPKE hallgató), Tusor Péter (PPKE), Tüskés Gábor (MTA ITI), Vadai István (SZE), Varsányi Orsolya (PPKE), P. Vásárhelyi Judit (OSZK). A Pázmány-kritikai kiadás 2003 óta részesül OTKA-támogatásban.

Végezetül: hiányként tűnhet, hogy nem készült el a kritikai kiadásnak egy olyan tervezete, amely felsorolja a műveket és a kiadandó köteteket. Mintegy negyven mű kiadásáról van szó, s Magyarországon jelenleg nincsen olyan tudományfinanszírozási helyzet, amely akár középtávon is biztosítani tudná a kötetek elkészítését és megjelenését. Az OTKA támogatás második ciklusának elején is az látszik mint a kutatások elején: csakis egy önálló Pázmány kutatócsoport vagy intézet tudná biztosítani a folyamatos és tervezhető kutatásokat.

Rövidítésjegyzék

- ADONYI–MACZÁK 2005 – *Pázmány Péter-bibliográfia (1598–2004)*, összeáll. ADONYI Judit, MACZÁK Ibolya, Piliscsaba, 2005, (Pázmány Irodalmi Műhely – Bibliográfiák, Katalógusok, 1).
- BITSKEY 1979 – BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világgép: Pázmány Péter prédikációi*, Bp., Akadémiai, 1979 (Humanizmus és Reformáció, 8).
- CSIZMADIA 2006 – CSIZMADIA Patrícia, *A száz évvel ezelőtti Pázmány-összkiadás mint textológiai teljesítmény – a Prédikációk alapján = Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6) 171–183.
- HARGITTAY 2001b – *Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2).
- HARGITTAY 2006 – *Textológia és forráskritika: Pázmány-kutatások 2006-ban*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2006 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 6).
- KECSKEMÉTI 1998 – KECSKEMÉTI Gábor, *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet: A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században*, Bp., Universitas, 1998 (Historia Litteraria, 5).
- KÉK–PÁPAY–ROKAY 2004 – *Pázmány Péter latin nyelvű filozófiai műveinek név- és tárgymutatója*, szerk. KÉK Emerencia, PÁPAY Szilvia, ROKAY Zoltán, Bp., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kar, 2004. [A CD-ROM tartalmazza a PPOO I–III, FÉLEGYHÁZ 1937, GERENCSE 1937 név- és tárgymutatóját valamint PÁZMÁNY 1598–1600/2003 tárgymutatóját.]
- KOVÁCS G. 2003 – KOVÁCS Gergely, *Szövegalkotási tendenciák Pázmány Péter vitairataiban: A kompiláció és a helyesírás kérdései = Tudományos diákköri dolgozatok*, szerk. HARGITTAY Emil, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, 2003 (Pázmány Irodalmi Műhely – Opuscula Litteraria, 1), 7–24.
- MÉSZÁROS 2004 – *Előkerült Pozsonyban Pázmány könyvtára*, Magyar Nemzet, 2004. január 27., 17. [Mészáros Klára kutatásairól.]
- ÖRY 1970/2006 – ÖRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, szerk. BERZSÉNYI Gergely, Piliscsaba, 2006² (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 5).
- PÁZMÁNY 1598–1600/2003 – *Grazer philosophische Disputationen von Péter Pázmány*, Faksimile-Ausgabe, hrsg. von Paul Richard BLUM in Zusammenarbeit mit

- Emil HARGITTAY, Katholische Péter-Pázmány-Universität, Philosophische Fakultät, Piliscsaba, 2003 (Pázmány Irodalmi Műhely – Források, 3).
- PÁZMÁNY 1603/2000 – PÁZMÁNY Péter, *Felelet Magyari István sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére (1603)*, kiad. HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2000, (Pázmány Péter Művei, 1).
- PÁZMÁNY 1605/2001 – PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támadt új tudományok hamisságának tíz nyilvánvaló bizonyága és rövid intés a Török Birodalomról és vallásról*, kiad. AJKAY Alinka, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 2).
- PÁZMÁNY 1606/2006 – PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanúság (1606)*, s. a. r., jegyz. BRETZ Annamária, Bp., Universitas, 2006, 214 p. (Pázmány Péter Művei, 4.)
- PÁZMÁNY 1613/1984 – PÁZMÁNY Péter, *Egy tudakozó prédikátor nevével íratott öt levél*, s. a. r., utószó, jegyz. BITSKEY István, Bp., Európa, 1984.
- PÁZMÁNY 1631/2001 – PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv (1631)*, kiad. SZ. BAJÁKI Rita, HARGITTAY Emil, Bp., Universitas, 2001 (Pázmány Péter Művei, 3).
- PÁZMÁNY 1983a – PÁZMÁNY Péter, *Válogatás műveiből*, bev. ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, vál. ÖRY Miklós, SZABÓ Ferenc, VASS Péter, I–III, Bp., Szent István Társulat, 1983.
- PÁZMÁNY 1983b – *Pázmány Péter művei*, vál., jegyz., TARNÓC Márton, Bp., 1983 (Magyar Remekírók).
- PPOO – Petri cardinalis PÁZMÁNY *Opera Omnia*, I–VI, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1894–1904.
- PPOO I – Petrus PÁZMÁNY, *Dialectica*, rec. Stephanus BOGNÁR Bp., 1894.
- PPOO II – Petrus PÁZMÁNY, *Physica*, rec. Stephanus BOGNÁR Bp., 1895.
- PPOO III – Petrus PÁZMÁNY, *Tractatus in libros Aristotelis de coelo, de generatione et corruptione atque in libros meteororum*, rec. Stephanus BOGNÁR Bp., 1897.
- PPOO IV – Petrus PÁZMÁNY, *Theologia scholastica seu commentarii et disputationes quae supersunt in secundam theologiae S. Thomae Aquinatis Summae et tertiam partem*, rec. Adalbertus BREZNAY, Desiderius BITA Bp., 1899.
- PPOO V – Petrus PÁZMÁNY, *Theologia scholastica seu commentarii et disputationes quae supersunt in secundam theologiae S. Thomae Aquinatis Summae et tertiam partem*, rec. Adalbertus BREZNAY, Desiderius BITA, Bp., 1901, 11–788. – Petrus PÁZMÁNY, *De ecclesiastica libertate circa causam Veneti interdicti. Anno 1606*, Bp., 1901, 789–808.
- PPOO VI – Petrus PÁZMÁNY, *Theologia scholastica seu commentarii et disputationes quae supersunt in tertiam theologiae S. Thomae Aquinatis Summae partem*, rec. Adalbertus BREZNAY, Desiderius BITA Bp., 1904, 7–188. – Petrus PÁZMÁNY, *Libellus apologeticus Petri Pazmani pro Societate Iesu hungarica, ad procures regni Hungariae*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 189–193. – Petrus PÁZMÁNY, *Peniculus papporum apologiae solnensis conciliabuli*, rec. Ioannes

- KISS, Bp., 1904, 197–286. – Petrus PÁZMÁNY, *Logi alogi, quibus baptae calamosphactae peniculum papporum solnensis conciliabuli [...] veritatis radiis adobruti*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 287–468. – Petrus PÁZMÁNY, *Falsae originis motuum hungaricorum succincta refutatio: Az magyarországi támadásoknak hamissan költött eredetinek rövid, velős hamissítása*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 469–519. – Petrus PÁZMÁNY, *Vindiciae ecclesiasticae, quibus edita a principe Bethlen in clerum Hungariae decreta, divinis humanisque legibus contraria, ipso iure nulla esse, demonstrantur*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 521–565. – Petrus PÁZMÁNY, *Acta et decreta synodi diocesanae strigoniensis*, rec. Georgius DEMKÓ, Bp., 1904, 567–671. – Petrus PÁZMÁNY, *Dissertatio, an unum aliquid ex omnibus lutheranis dogmatibus, romanae ecclesiae adversantibus, Scriptura Sacra contineat*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 673–697. – Petrus PÁZMÁNY, *Cardinalis Pasmanni ad Pontificem Urbanum VIII anno M.DC.XXXII legati caesarii oratio, Epistola eiusdem ad Borgesium Cardinalem*, rec. Ioannes KISS, Bp., 1904, 699–710.
- PPÖL I, PPÖL II – PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*, I–II, s. a. r. HANUY Ferenc, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Tanácsa, Bp., 1910–1911.
- PPÖM – PÁZMÁNY Péter *Összes munkái*, I–VII, Bp., Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, Bp., 1894–1904.
- PPÖM I – PÁZMÁNY Péter, *Felelet az Magyar István sárvári praedicatornak az ország romlása okairól írt könyvére*, s. a. r., RAPAICS Rajmond, Bp., 1894, 1–199. – PÁZMÁNY Péter (ford.), *Kempis Tamásnak Christus követéséről négy könyvei*, s. a. r. KISFALUDY Árpád Béla, Bp., 1894, 201–370. – PÁZMÁNY Péter, *Az mostan támtt uj tudományok hamisságának tiz nyilván-való bizonyága és rövid intés a török birodalomról és vallásról*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1894, 371–588.
- PPÖM II – PÁZMÁNY Péter, *Imádságos könyv*, s. a. r. BREZNAY Béla, 1–267. – PÁZMÁNY Péter, *Rövid tanuság, mint ismerhesse meg akármely együgyü ember is az igaz hitet*, s. a. r. BREZNAY Béla, Bp., 1895, 269–314. – PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni felelet a megdűcsöült szentek tiszteletiről, értünk való könyörgésekről és segítségül hívásokról*, s. a. r. KISFALUDY Árpád Béla, Bp., 1895, 315–502. – PÁZMÁNY Péter, *Egy keresztyén predikátorul S. T. D. P. P. az kassai nevezetes tanítóhoz Alvinczi Péter uramhoz íratott öt szép levél*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1895, 503–620. – PÁZMÁNY Péter, *Alvinczi Péternek sok tétovázó kerengésekkel és czégéres gyalázatokkal felhalmozott feleletinek rövid és keresztyéni szelidséggel való megróstatása*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1895, 621–691. – PÁZMÁNY Péter, *Az nagy Calvinus Jánosnak Hiszek-egy-Istene*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1895, 693–776. – PÁZMÁNY Péter, *Posonban lött praedikatio*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1895, 777–801.
- PPÖM III – PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus: Igazságra vezérlő kalauz*, s. a. r. KISS Ignác, Bp., 1897. [A Kalauz I–V. könyve.]

- PPÖM IV – PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus: Igazságra vezérlő kalauz*, s. a. r. KISS Ignác, Bp., 1898. [A *Kalauz* VI–XV. könyve.]
- PPÖM V – PÁZMÁNY Péter, *Csepregi mesterség, az-az: Hafenreffernek magyarrá fordított könyve eleiben függesztett leveleknek czégéres czigánysági és orcza-szégyenítő hazugsági*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1900, 1–25. – PÁZMÁNY Péter, *Az calvinista predikátorok igyenes erkölcsű tekkéletességének tűköre*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1900, 27–45. – PÁZMÁNY Péter, *Az igazságnak győzedelme, melyet az Alvinczi Péter tűkörében megmutatott Pázmány Péter*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1900, 47–114. – PÁZMÁNY Péter, *Csepregi szégyenvallás, az-az rövid felelet, melyben az csepregi hívságoknak kőszegi tóldalékit verőfényre hozza Pázmány Péter*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Bp., 1900, 115–249. – PÁZMÁNY Péter, *Rövid felelet két calvinista könyvecskére, melyeknek eggyike okát adgya, miért nem felelnek az calvinista predikátorok az Kalauzra, másika Itinerarium catholicumnak neveztetik*, s. a. r. SZÉKELY István, Bp., 1900, 251–302. – PÁZMÁNY Péter, *Bizonyos okok, melyek erejétül viseltetvén sok fő ember, mind ennek előtte, mind e napokban-is az új-vallások töréből ki-feslett és az római ecclesiának kebelébe szállott*, s. a. r. KISS János, Bp., 1900, 303–342. – PÁZMÁNY Péter, *A Sz. Irásról és az Anyaszentegyházról két rövid könyvecskék*, s. a. r. DEMKÓ György, Bp., 1900, 343–469. – PÁZMÁNY Péter, *A' setét hajnal-csillag után bujdosó luteristák vezetője, mely útban igazittya a' vittebergai academiának Fridericus Balduinus által kibocsátott feleletit a' Kalauzra*, s. a. r. KISS János, Bp., 1900, 471–823.
- PPÖM VI – PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásábúl, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangeliomokrúl predikációk, melyeket élő nyelvének tanítása után írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter*, s. a. r. KANYURSZKY György, Bp., 1903.
- PPÖM VII – PÁZMÁNY Péter, *A római anyaszentegyház szokásábúl, minden vasárnapokra és egy-nehány innepekre rendelt evangeliomokrúl predikációk, melyeket élő nyelvének tanítása után írásban foglalt Cardinal Pázmány Péter*, s. a. r. KANYURSZKY György, Bp., 1906.
- VARSA NYI 2008 – VARSA NYI Orsolya, *Pázmány Péter: A Mahomet vallása hamiságáru*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2008, 645–678.
- ZRÍNYI 2004 – ZRÍNYI Miklós *próza munkái*, s. a. r., jegyz. KULCSÁR Péter, Bp., Akadémiai, 2004.